

Bitka pri Sisku: 1593—1993. Ljubljana : Narodni muzej, 1993. 112 strani.

Slovenski zgodovinarji, organizirani v Zvezi zgodovinskih društev Slovenije, so ob proslavljanju štiristoletnice bitke pri Sisku povsem zatajili. V okviru svojih dejavnosti bi lahko posvetili strokovno srejanje ali posvetovanje o pomenu bitke pri Sisku za slovensko preteklost. Bilo je ve proslav na Turjaku, pri Krumperku, ki pa so jih organizirale krajevne družbene ali kulturne organizacije, med govorniki pa ni bilo zaslediti zgodovinarja. astno izjemo v tem pogledu predstavlja pobuda Narodnega muzeja v Ljubljani ob tem dogodku. Vizuelno zelo privla no in moderno predstavitev bitke in dogodkov okrog nje je pripravil Kulturnozgodovinski oddelek Narodnega muzeja. Ob razstavi je izšla okusno opremljena publikacija s petimi razpravami in katalogom razstavljenega gradiva. Publikacijo želim predstaviti, eprav avtorji razprav ne prinašajo nekih bistveno novih izsledkov, so pa sinteza dosedanjih raziskav in odpirajo nekatera zanimiva nova vprašanja o pomenu bitke pri Sisku za slovenski narod.

Matiju Žurgi, ki je strokovno pripravil razstavo in uredil katalog, na konceptualno privla en na in prikaže v razpravi sam dogodek, pri emer ga zanima predzgodovina razmer pred bitko, sestava krš anske vojske in njena aktivnost ter razpored, spopad s Turki in vzroki za poraz vojske Hasana paše. Posebej se dotakne oborožitve obeh vojsk, pri emer ugotavlja, da je tudi kriza osmanske države, ki se je vedno bolj kazala po smrti sultana Sulejmana II., prispeval k porazu bosenske vojske pri Sisku. Osmanska država ni namenjala dovolj pozornosti ognjenemu orožju, ki so ga v Evropi uspešno razvijali. Zato je za ela udarna mo dotlej nepremagljivih Turkov slabeti. Prav v bitki pri Sisku so k zmagi krš anske vojske odlo ilno pripomogli karlovški in kranjski arkebuzirji pod vodstvom Andreja Turjaškega s pomembnim deležem stotnikov Stefana Ursini Blagaja (ki je v publikaciji posebej predstavljen) in Adama Rauberja. Kot zanimivost Zargijevega prispevka naj omenim, da tekst avtor prepleta z verzi iz Prešernovih Ljubzenskih sonetov, iz Menartove pesnitve Bitka pri Sisku in narodne pesmi o Adamu Rauberju.

Poraz, turške vojske pri Sisku je povzro il tim. dolgo vojno (1593—1606), ki je predmet razprave *Vaška Simonitija*. Kot ugotavlja, zmage pri Sisku krš anske ete niso izkoristile za nadaljnje akcije proti Turkom, eprav je zmaga nad »dednim sovražnikom" imela velik psihološki pomen. Takrat še ni bilo videti, da je osmanska ekspanzija na Hrvaškem zaustavljena in da je že prišlo do vojaškega ravnotežja med obema vojskuj o ima se sistemoma. Poraz turške vojske pri Sisku ni silil sultana Murata lil. k sklepanju premirja s cesarjem Rudolfom II. ki ga je ponujal. Poraz pri Sisku je postal celo vzrok za za etek nove vojne, tim. »dolge«, ki je trajala celih trinajst let. Že dobrih deset dni po vojni napovedi so turške ete zasedle Sisak in oplenile Turopolje. Bleš e a zmaga pri Sisku, ki je povzro ila številna proslavljanja v Evropi, je zbledela. Turške ete so v za etku nizale nove zmagē zlasti na Ogrskem (1596 zasedejo trdnjavo Eger. 1600 pade strateško pomembna Kaniža). V asu, ko so Turki nizali uspehe na hrvaškem ozemlju in na bojiš ih na Ogrskem, se je v habsburških dednih deželah odvijal verski spor med deželnim knezom in stanovi. Pobuda, ki jo je nadvojvoda Ferdinand prevzel z uvajanjem protireformacije, je istoasno potekala s pobudo na vojaškem podro ju proti Turkom. V letih 1595 in 1596 so Turki doživeli na Hrvaškem ve porazov, krš anske sile so ponovno zasedle Sisak, Petrinjo, Brest in ve manjših trdnjav. Po vseh bitkah, zmagah in porazih je bila po mnenju V. Simonitija videti bitka pri Sisku v asu »dolge vojne« zgoj ena od številnih bitk, ki ni bila niti usodnejša niti pomembnejša od drugih. Prelomnega pomena ji takrat ni pripisoval še nih e. Kljub temu je po trinajstletni vojni moriji vpletenim stranem za elo zmanjkovati mo i in nobena stran si ni mogla zagotoviti odlo ujo e vojaške pobude. Zato je leta 1606 prišlo v Zsitvatorōku do izredno pomembne mirovne pogodbe med nemškimi in osmanskim cesarstvom. Doseženi mir je pomenil preobrat v avstrijsko-osmanskih odnosih. Za etek, ki je privedel do tega stanja, pa vidi avtor v bitki pri Sisku. V. Simoniti je s pritegnitvijo nekaterih novih raziskav skušal dati ve plasten prikaz dogajanj, povezanih z "dolgo vojno«, in pri tem opozoriti na proces, ki je vplival tudi na notranje stanje v slovenskih deželah. Pomembno je dejstvo, da so proti skupnemu sovražniku prvi sodelovale vse slovenske dežele. Štajerska, Koroška in Kranjska. Slovenske dežele so se z zmag o pri Sisku obranile pritiska z jugovzhoda in ohranile stik s civilizacijo m kulturo zahodne Evrope.

Zmaga nad Turki pri Sisku je spodbudila vrsto likovnih upodobitev bilke. Kakšno mesto v umetnostih predstavitev je bitka pri Sisku našla in katere upodobitve so se ohranile na nekdanjem Kranjskem do današnjih dni, zanima *Jasno Horvat*. Najstarejši prikaz bitke so predstavljal bakrorezi, ki jih je izdelal leta 1593 Octavian Lanelli, vendar se niso ohranili, oziroma še niso do danes odkriti. Velike zasluge za upodobitev ima tudi ljubljanski škof Tomaž Hren. Prvo upodobitev je dal naslikati leta 1601 za kapelo sv. Uršule v Gornjem Gradu, ki pa se ni ohranila. Drugo je naro il 1622 za ljubljansko stolnico, naslikal pa jo je slikar Matej Painer. Janez Vajkart Valvasor poro a, da sta bili v njegovem asu v Ljubljani kar dve upodobitvi (veliki tabli) bitke, ena že omenjena v stolnici, druga v deželnem dvorcu. To drugo je posnel Valvasorjev bakrorezec Andreas Trost in jo je Valvasor objavil kot prilogo št 442 v Slavi vojvodine Kranjske. V letu 1731 sta nastali kar dve novi upodobitvi bitke pri Sisku. Eno je v fresko tehniki naslikal v grajski dvorani med drugimi prikazi slikar G. Mayr na gradu Križ pri Kamniku. Posestniki gradu so bili najkasneje od 1663 grofje Auerspergi. Grad Križ je v drugi svetovni vojni propadel, fragment freske pa hrani Mestni muzej v Ljubljani. Zadnji vrsti upodobitev bitke je z oljnimi barvami slikani tol eni relief, ki ga hrani Narodni muzej in predstavlja med razstavljenimi predmeti izredno pozornost. Avtorica daje podrobno analizo vsebine reliefa in opozori, da je o reliefu v literaturi zaslediti ve mnenj tako glede nastanka kot avtorstva. To dejstvo pa daje brez dvoma vzpodbudo k nadaljnjim raziskavam.

Med razstavljenim gradivom, ki je s podatki zajeto tudi v katalogu, zasledimo še nekaj sodobnih skic bitke oziroma dogodkov, ki so se pripetili pred in po bitki. Pozornost vzbudi skica bitke pri Sisku, ki jo je neznani udeleženec poslal 1. julija 1594 nadvojvodi Matiji na Dunaj. Danes naj bi to skico hranil Staat-sarhiv na Dunaju (pod sig. H III a 60-500 fol. 2,3) po navedbi v katalogu. Dejansko obstajata dve skici.

od katerih ena prikazuje razpored turških sil v asu bilke, druga pa na tr trdnjave Sisak. Obe skici sta bili verjetno priloženi poro ilu S. Weiderja nadvojvodi Matiji leta 1593. Toda opozoriti moram, da obe skici danes hranijo v Kriegsarchivu na Dunaju v zbirki Kartensammlung¹ in to pod isto signaturo, kot je navedeno v katalogu.

Med poveljniki arkebužirjev, ki so zaprli in zasedli most preko Kolpe ter tako prepre ili umik turških et in s tem odlo ili bitko, je bil tudi gospod Štefan Ursini grof Blagaj. Njega predstavi *Maja Žvanut*. Bil je zna ilen predstavnik svojega stanu in asa, napol vojak, napol posestnik, ki pa se je v najve ji vojaški preizkušnji svoje dobe odrezal tako astno, da se je zapisal v zgodovino. Grofje Blagajski, ki so se prvotno imenovali Baboni i, so bili star ugleden in vpliven hrvaški plemiški rod. Zaradi turških vpadov pa je družina že v 15. stoletju doživela eksisten to krizo. V letu 1557 so bile njihove vojaške posesti dokon to opustošene. V štiridesetih letih 16. stol. so prišli do posesti Ko evja. Biograf družine Blagaj omenja, da je Stefan po smrti matere Magdalene in starejšega brata Jurija leta 1588 prevzel v upravo gospodstvo Ko evje. Kljub temu je ostal poklicen vojak, stotnik arkebužirjev v Karlovcu. Sodeloval je, kot je bilo že omenjeno, uspešno v bitki pri Sisku, toda leta 1598 ga je v nekem spopadu s Turki doletela smri, starega komaj 30 let. Avtorica obravnava tudi popis njegove zupuš ine, ki je bila narejena leta 1601. Stefanovo osebno premoženje ni bilo posebej veliko, vendar je bilo vmes nekaj izbranih kosov opreme. Zanimivejša vojaška oprema, kjer se omenja precej turškega orožja. Plemi , ki si je v 16. stoletju odlo ili za službo poklicnega vojaka v deželi, ki je bila neprestano ogrožena od **dednega sovražnika**, Turkov, skoraj ni imel asa uživati razkošja svojega doma. e je bil ta njegov dom sploh razkošen, kot dodaja Maja Žvanut. Biograf družine Blagaj zaklju uje pripoved prav s smrtjo Štefana, eš da je njihov dom tuja dežela. Kranjska, kjer so poslej živeli v miru.

Bitka pri Sisku leta 1593 je bila v posameznih obdobjih na razli ne na ine in z razli nimi poudarki obravnavana v zgodovinopisju na Slovenskem. *Branko Reisp* podrobno komentira dela o bitki pri Sisku, ki so bila na Slovenskem posve ena temu dogodku. Prvi je v historiografiji 17. stoletja obravnaval omenjeno bitko znameniti polihistor baron Janez Vajkart Valvasor. Pri prikazu dogodkov je uporabljal in navajal nekatere starejše avtorje, citiral pa je tudi doma e arhivske viro. V spomin na bitko so poleg slovenskih praznovanj v 17. stol. poskrbeli jezuiti z uprizarjanjem prizorov iz doma e zgodovine. Z nastopom romantike v prvi polovici 19. stoletja je izšlo ve priložnostnih prispevkov o bitki, toda to zgodovinopisje ne prispeva obsežnejših in vsebinsko poglobljenih razprav. Ve inoma se ukvarja s kulturno-zgodovinskimi predmeti, ki so povezani z bitko. Prvo samostojno in dokaj tehtno delo z uporabo znane literature in predvsem novih arhivskih virov iz deželnega arhiva v Ljubljani je o bitki pri Sisku objavil suplent Peter Radics. Pozneje se je k tej problematiki še vra al.

Ob praznovanju 300-letnice bitke (1893) je izšla vrsta novih objav. Najpomembnejšo monografsko obdelavo je prispeval Anton Koblar v *Izvestjih Muzejskega društva za Kranjsko*. Ivan Steklasa je obdelal življenjepis kranjskih poveljnikov, Alfonz Müllner pa je skušal razložiti nastanek upodobitve bitke v tol enem reljefu. Zgodovinski opis bitke je bil prikazan tudi v pokrajinskih zgodovinah Kranjske (A. Dimitz, F. Orožen) in v zelo priljubljeni *Grudnovi Zgodovini slovenskega naroda*.

Sodobno slovensko zgodovinopisje temu dogodku ni posvetilo posebne pozornosti ali se lotilo dolo ene revizije. Bitka pri Sisku je bila sicer zajeta v doslej najpopolnejši sintezi o trških vpadih na slovensko ozemlje avtorja Stanka Juga (*Z IX*, 1955. str. 60—62) in v novejšem asu z analizo virov in novim metodološkim pristopom nekoliko revidirani kronologiji turških vpadov avtorja Vaška Simonitija (Turki so v deželi že, Celje 1990). Štiristoletnica bitke pri Sisku je ponovno vzpodbudila nekatere zgodovinarje (V. Simonitija, V. Reispa) in nezgodovinarje (Tita Kova -Artemis, Ivan Sivec), ki so v lankih, objavljenih v dnevnem asopisju ali periodi nih publikacijah, razmišljali o pomenu tega dogodka za slovensko zgodovino. Tehtnejše so prispevki o bitki v obravnavani publikaciji Narodnega muzeja. Reispov pregled zgodovinopisne obravnave bitke pri nas opozori, da še ni s strani zgodovinopisja re ena zadnja beseda in da obletnice ponavadi pospešijo nove raziskave. Vrednost kataloga Narodnega muzeja je v tem, da so vse razprave objavljene tudi v angleški ini.

Ko je leta 1955 v Zgodovinskem asopisu izšel drugi del razprave Stanka Juga »Turški vpadi na Kranjsko in Primorsko od prve tretjine 16. stoletja do bitke pri Sisku (1593)«, je urednik Bogo Grafenauer v spremni besedi opozoril na pregled publikacij o bitki pri Sisku, ki ga je ob 300 in 350-letnici tega dogodka objavil Mirko Breyer ter še posebej na razpravo Alekseja Olesnickega (1943), kjer so bili prvi objavljeni vsi doslej znani turški viri o tem dogodku, in dodaja, da se s to objavo znana podoba bitke ne le dopolnjuje, marve delno tudi spreminja. V Reispovem pregledu bi zato pri akovali, da bi se avtor vsaj bežno dotaknil obravnave te bitke v hrvaškem zgodovinopisju in opozoril na dolo ene razlike v pogledih na pomen bitke. Med citirano uporabljeno literaturo omenjenih avtorjev muzejskega kataloga namre nikjer ne zasledimo zanimive knjige Juraja Kolakovi a »Sisak u odbrani od Turaka (1591-1593)«. Sisak 1967, v kateri avtor zelo iz rpno prikazuje potek in pomen bitke, pri emer pa slovenski delež zelo zmanjša. Andreja Turjaškega proglasi kar za hrvaškega generala.

Govorniki na proslavah ob 400-letnici bitke pri Sisku so sicer skušali ponovno povzdigniti pomen zmage nad Turki za nadaljnjo usodo slovenskega naroda, pri emer bi opozorili na govor ministra Janeza Janša na otvoritvi razstave pred Narodnim muzejem, ko je poudaril, da je bil ta dogodek po drugi svetovni vojni izrinjen iz u nih programov in zgodovinskih u benikov kot pomemben dogodek iz slovenske zgodovine. Da je k takšnemu negativnemu odnosu do bitke pri Sisku prispevalo tudi slovensko zgodovinopisje, naj navedem mnenje Boga Grafenauerja v prikazu Muzejske razstave »Slovinci v šestnajstem stoletju« (Zgodovinski asopis, 40/3, 1986, str. 332). Ko omenja prikaz bitke pri Sisku na razstavi, opozarja, da je bitka pri Sisku nazoren primer, kako dolo ene sestavine iz dogodkovne zgodovine najlaže in

¹ »Die Steiermark«. Brück und Bollwerk. Katalog, Schloss Herberstein 1986. str. 319.

najzanesliveje zbuja različne neresnične mite stare slave in dodaja, da »so vojaki iz slovenskih dežel predstavljali le do ene četrtine krščanske vojske, ostalo pa Hrvati, uskoki in nemški vojaki – tako da je ta dokaz za slovenski značaj »antemurale christianitatis« kar zelo šibek; tudi poveljstvo Andreja Turjaškega je bilo omejeno le na majhen del krščanske vojske, njegove oklopnike, ki pa so res učinkovito posegli v bitko . . . Slovenski značaj boja je zelo medel za proslavljanje te »slovenske bitke«, zmage in njene slave, ki se v naših časih vnovič vse bolj košati«.

V tej zvezi bi želel opozoriti na zaključno misel v razpravi Vaska Simonitija, ki pa razmišlja drugače: »Na simboli ravni, ki jo ohranjamo z vsemi temi oblikami (razstave, članki, pesmi) spominjanja na sam dogodek, vzpodbujajo, v povsem drugih družbenih, političnih in kulturnih danostih zavest o pripadnosti in samozavest o sposobnosti, da se lahko obranimo pred nasprotnikom. Hkrati s tem pa je nastajal tudi mito o veliki zmagi Slovencev proti Turkom, ki je postal resničnost nekega veliko kasnejšega vsakdana. Ker je mit običajno bolj trdoživ od zgodovinske resnice, pa ta lahko postane del tim. »koristne« zgodovine samo, če se ne sprevrže v nestrpnost in sovraštvo do drugih«.

Sama razstava in katalog naj bi služili tim. »koristni« zgodovini in prispevali k oblikovanju narodne zavesti današnjega slovenskega človeka in predvsem k nacionalni osveščenosti šolajoče se mladine.

Ignacij Voje

John Mark Cornwall, **The undermining of Austria – Hungary. The allied propaganda campaign of 1918 against the Austro-Hungarian army on the Italian front.** The school of History, The University of Leeds, doktorska disertacija, 1987. 419 strani.

Delo dr. Mark Cornwalla¹ obravnava izvore in organizacijo zavezniške propagande ter njene učinke tako na fronti kot tudi znotraj Avstro-Ogrske. S posebno pozornostjo pregleduje jugoslovansko plat te propagandne akcije z vidika materialov ter seveda učinka te propagande v jugoslovanskih deželah. Posvetil se je tudi slovenskim propagandnim materialom in narodnemu gibanju v slovenskih deželah v letih 1917 in 1918. Cornwall je ugotovil, da je leta 1918 narasla količina zavezniškega propagandnega materiala v slovenskem jeziku, saj so bile po njegovem mnenju slovenske dežele najbolj radikalne med jugoslovanskimi deželami.²

Cornwall se je v svojem delu naslonil na literaturo (tudi na spomine), posebno tehtnost pa delu daje črpanje iz nekaterih arhivskih virov. Raziskoval je predvsem v angleških arhivih v Londonu, Oxfordu in Cambridgu ter obdelal privatni zbirki Delme-Radcliffa in Seton Watsona. Upošteval je italijanski arhiv v Padovi in se poslužil arhivskega gradiva v Avstriji (Dunaj), na Madžarskem (v Budimpešti) in v bivši Jugoslaviji (Zagreb). Glavnina arhivskih podatkov izvira iz Anglije. Glede na dejstvo, da se v svoji doktorski disertaciji dotakne tudi propagande v jugoslovanskih deželah, nekoliko preseneča skromna uporaba jugoslovanskega arhivskega gradiva in sicer samo gradiva iz Arhiva Hrvatske in Arhiva Jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti (oba v Zagrebu). V pomoč so mu bili časopisi in dnevniki, od teh trije jugoslovanski (Sarajevo – Bosniške Post, Zagreb – Glas Slovenaca, Hrvata in Srba, Zagreb – Hrvatska). Najpogosteje citira časopis Corriere della Sera iz Milana in Neue Freie Presse z Dunaja. Vseskozi pa se v disertaciji prepletajo citati iz letakov, ki so bili objavljeni v različnih jezikih. Padovska komisija je namreč od maja do novembra 1918 izdala cca 455 različnih letakov. Najpogostejša literatura, ki jo avtor citira, so dela Ljudevita Pivka³ in Uga Ojettija⁴, saj sta bila tudi pomembna akterja v propagandni mašineriji, prav tako tudi Henry Wickham Steed, Christopher Seton Watson, C. Pettorelli Lolatto Finzi in nenazadnje feldmaršal v. Arz. Pogosto citira tudi jugoslovanske pisce kot so Dragovan Šepić, Ivo Banac, Nikola Popović, Ivan Meštrović, Ante Mandić ter Čehinjo Milado Paulovo. V poglavju, kjer omenja deklaracijsko gibanje in prostovoljce v Sloveniji, pa avtor pogosto citira slovenske avtorje in sicer Lojzeta Udeta, Franca Grafenauerja in nenazadnje tudi delo dr. Janka Pleterskega »Prva odločitev Slovencev za Jugoslavijo«. Prav slednji je že opozoril javnost na delo angleškega zgodovinarja Marka Cornwalla v svojem članku »Zunanji odmevi deklaracijskega gibanja«, objavljenem v Zgodovinskem časopisu leta 1989.⁵

Delo je razdeljeno na pet poglavij. Poglavje »Začetki propagandnega dvoboja« prične s prvimi zametki propagande. Centralne sile so namreč prvič uporabile propagando za boj proti ruskemu carju. Ta propagandna kampanja, usmerjena predvsem k vzpostavitvi miru, je bila, vsaj kar se centralnih sil tiče, prva take vrste med vojno. Cornwall nato preide k opisovanju razmer v Italiji pred kobariškimi prodorom, kjer sta protivojno razpoloženje in kritičen položaj italijanske vlade vplivala na moralo vojakov, kar je prispevalo tudi k večjemu številu dezertarjev. Podobno situacijo v Italiji kot v Rusiji je izkoristilo avstrijsko vrhovno armadno poveljstvo (AOK). Avstrijci so oktobra izoblikovali obveščevalno službo za propagandno kampanjo proti Italiji, s ciljem povečati željo po miru. Italijani so si namreč miru še kako želeli. AOK je načrtoval propagirati idejo o miru v notranjosti Italije ter ustvariti podobne revolucionarne osnove kot v Rusiji. Za propagandne namene so uporabili letake in natančne faksimile časopisov kot npr. »Corriere della Sera«.

Najbolj obetavna oblika propagande pa naj bi bili osebni stiki s sovražnikom. Organizacijska struktura je ostala ista kot za vzhodno fronto, medtem ko so bile propagandne aktivnosti prilagojene

¹ Po informaciji dr. Janka Pleterskega je doktorska disertacija v pripravi za knjižno izdajo.

² Janko Pleterski, Zunanji odmevi deklaracijskega gibanja, Zgodovinski časopis (ZČ) 43, 1989, 1, str. 62.

³ Ljudevit Pivko, Rame ob ramenu – 1. knjiga Zeleni odredi, 2. knjiga Informatorji, 4. knjiga DRUP, Maribor 1928; Naši dobrovoljci u Italiji; Val Bella.

⁴ Ugo Ojetti, Lettere alla moglie, 1915–1919; Il Patto di Roma, La propaganda sul nemico, Roma 1919.

⁵ Op. cit.